

Arantzazuko hizkuntz ekologia-antropologiak

Paulo Agirrebaltzategi

Hizkuntz ekologiaz eta ekosistemez ari zaizkigu sarritan hizkuntzen bizitzaren eta heriotzaren historiaz dihardute-nak. Eta Arantzazuren XX. mendeko historiari begiraturik, benetako mikrosistema linguistiko ageri ahal zaigu hango santutegi-komentu-kolegio ingurunea: Mikrosistema ekologiko-linguistiko ugaria, osatua eta aski autonomoa, beraren baitan aztertze-ko guztiz adierazgarria.

Arantzazuren ingurune geografiko apartak eta apartekoak, eta horren jatorri eta eraketa demografiko berdingabeak —muti-koak, fraide gazteak eta zaharrak, hermanoak eta apaizak, 400erainoko populazioa inoiz—, bertan antolaturiko eliz-ikasketen kurri-kulu bereziak —latinitatea, humanitateak, filosofia, teologia— eta heziketaren barnetegi-sistemak, bertako lanbide- eta ekonomi anto-lakuntza konplexuak, bertako liturgi, elizkizun eta gogo-jardunen atmosfera sendoak, bertako aldizkariak, liburu-argitalpenak eta sorkuntza literario, musikal eta artistikoaren giro intelektual-kulturalak: eragile horiek guztiek bideratua eta eratua luketela zirudien Arantzazuko mikrosistema linguistiko-ekologikoaren barruti aukerakoa.

Hiru landare-espeziek jantzi izan zuten Arantzazuko hizkuntz ekosistema XX. mendean barna: latinak, gaztelarak eta euska-rak; azken hau batez ere kolore dialektal ezberdin eta guzti. Garai-aldika eta bizi-zonaka bata ala bestea nabarmendu izan zen, baina oro har eta mende osoari begiratuta, esan ahal da gaztelaniaren espeziea nagusitu izan zela Arantzazun. Halakoa izan zen erdal flo-raren indarra Arantzazuko mikrosistema linguistiko-ekologikoan, batzutan azpiko oinarritzko euskarazko sistema toponimikoaren gain erdarazko toponimia ezarri zuen: Gazteluaitz/Peña del Castillo, Elgea/Montes de Alava, Urtiagain/Vista de Oñate, eta horre-lakoak.

Ikuspegi horretatik abiatu garelarik, berehala konturatu ahal gara Arantzazuko hizkuntz ekosistema ez zela itxia eta estati-koa izan XX. mendean, eta Euskal Herrikoaren gorabeherek eragin handia izan zutela hartan. Besteak beste, bertako giza fauna —demografia— Euskal Herri osoko eta kanpoko "etorkinek" osatua zutelako, bertako fraideen eta beste etxeetako arteko trukake-ta bizia izan zelako, hango fraideak etengabe ibili zirelako Euskal Herriko eta kanpoko herrietara predikari eta hizlari eta urruneko Herrialdeetara misiolari... eta funtsean eta batez ere, Arantzazuko XX. mendeko historia ez zutelako egin bertako fraide eta frai-

dekiek bakarrik, eta bai Euskal Herri osotik eta kanpotik bertaratu ziren ehundaka eta milaka erromes, otoizlari, arte-zale, mendi-ibiltari, ezteiliar eta txangolarik.

Horregatik ekosistema autonomoaren eskemak neurri batez baliozkoak izanik ere, ez dira nahikoa Arantzazuko hizkuntz eta kultur bizitza eta jokabideak aztertzeko. Hizkuntz aldaketaren eta inkulturazioaren eskemaz baliatu beharrean da, beraz, Arantzazuko XX. mendeko historia egin gura duen hizkuntz soziologo edo kultur antropologoa. Euskal Herriak mende horretan bizi izan zituen hizkuntz gorabehera, gatazka eta borrokak eta... kontradikzioak bizi izan zituen, bere erara, Arantzazuk ere bere baitan. Bien arteko elkarreaginean dago ziurrenik argibidea.

1. EUSKO PIZKUNDEA ETA ARANTZAZU

XIX. mendearen azken aldera hasi eta XX. mendearen lehen herenean (36rarte) loratu eta garaturiko Eusko Pizkundearekin bateratsu etorri zen Arantzazuren susperraldi modernoan, frantziskotar komunitatea berriro bertan eraiki zutenetik (1879) eta 1881ean, Gasteizko apezpikuaren eraginez, Hego Euskal Herri osotik bertara antolaturiko erromesaldi zabalekin. Nafarroatik ere Burundako erromesekin batera partaidetza berezia izan zuen Iruñeko artzapezpikuak, eta bi egun oso eman zituen Arantzazun. Giro horretan sortu ziren XX. mende osoan Arantzazuko euskarazko gorazarre eta kanta enblematiko bihurtuko ziren *Arantzazuko Ama Birjina* eta *Agur, agur, agur Maria*.

Xumea izan zen Arantzazuren lekua Eusko Pizkundean. Baina aipatzekoak dira Arantzazun teologia ikasitako A. Daniel Baertelen eta Antonio Arruti frantziskotarren partaidetza garai hartako Euskal Jai ospetsuetan: aurrenaren sermoi sonatuak euskararen apologia sutua eginez (Durango, 1886 eta Zumaia, 1990), eta bigarrenaren lehen bi sariak ipuin eta poesi lehiaketetan (Tolosa, 1913). Arrutiren obra poetiko osoa dago goraiatu beharra gainera —nahiz eta,

▶ AITA SALBATORE MITXELENA (1919-1965)
Aita Salbatore, predikari eta poeta, Zarautzen jaio zen. Apaiz egin (1943) eta bere lehen apaizurteak Donostian eman zituen (1944-1954). Latinameriketan egin zituen hurrengoak (1954-1962); handik itzultzean, Suitzan jarri zen etorkinen zerbitzuan, bere heriotza arte. Mitxelena Arantzazu historikoaren olerkaria da, eta bertatik begiratutako Euskal Herriaren herri-dramarena. Haren lanak oihartzun handia izan zuen 1950.eko hamarkadan, barnean (Arantzazu, Miarritze) eta erbestean (Guatemala) argitara eman zituen lanei esker (olertia eta saiakera). Obra osoa bildu zuen edizioa egin zitzaion Arantzazun (*Idazlan guztiak*, 1977 eta 1984). Argazkian: ezkerrean, Juan Antonio senide fraidea (1915-1947) eta, eskuinean, Salbatore Mitxelena olerkaria bera (c. 1943).

PADRE SALBATORE MITXELENA (1919-1965)
La obra de este poeta franciscano zarauztarra es la expresión poética de la Historia del Santuario, por una parte tal como la entendieron los estudiosos desde los años de la Coronación, y por otra, al calor de experiencias recientes del País.
Foto (c. 1943): a la derecha el P. Salbatore, acompañado de su hermano y franciscano Juan Antonio (1915-1947).

AITA L. VILLASANTE ETA B. GANDIAGA

Hona hemen galdu berriak ditugun bi euskal idazle, bizialdi osoa Arantzazun eman zutenak. Azken hilabeteetan, Luis gaixo zelarrik, Bitorianok laguntzen zion egunero bere pasealdia ematen. Aste gutxiren aldearekin joan dira biak (2000ko abenduan, 2001eko otsailan), Mendeurrena prestatzen ari ginela, baina obra ongi egina utzi dute biek ere. Goian beude.

PADRES L. VILLASANTE Y B. GANDIAGA

El vascólogo y el poeta vivieron juntos durante medio siglo en el Santuario: próximos y distintos, Bitoriano acompañó a Villasante en su larga enfermedad final. Ambos nos han dejado a pocas semanas de distancia, pero no sin legarnos una didáctica y brillante obra escrita. Goian beude.

dirudienez, haren euskal sena Erromako urrun-minean piztuzen, Arantzazun baino gehiago—.

Arantzazuri lotuago ageri da Eusko Pizkundea Eusko Ikaskuntzaren sorreran eta lehen Batzarrean (Oñati, 1918): Santutegiko bi fraidek (A. Lizarralde historialariak eta J. Arrue musikariak) bertan partehartze koalifikatua izateaz gain, Batzarreko hizlari ofizialengan eta giro osoan nabarrena izan zen Arantzazuren aipua.

2. LUIS VILLASANTE ETA BITORIANO GANDIAGA

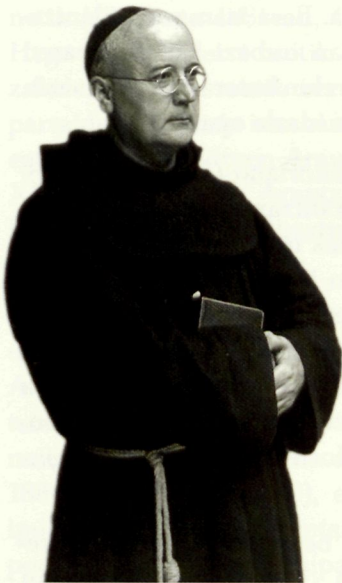
Euskal Herriko eta Arantzazuko euskalgintza-dinamiken arteko elkarreragina askoz esplizitoagoa eta indartsuagoa izan zen 1950etik aurrera, A. Luis Villasante (1920-2000), Arantzazuko irakaslea, euskaltzain izendatu zutenetik. Horren adierazgarri gorenak dira Euskaltzaindiak Arantzazun antolaturiko Euskaltzaleen Biltzarrea (1956) eta euskararen batasunaren oinarriak ipini zituen Batzarre historikoa (1968). Villasantek berak gidatuko zuen gainera Arantzazuko bere bizileku eta lan-lekutik batasunaren prozesua 16 urtez, Euskaltzaindiaren lehendakari gisa. Bera izan zen, zalantzarik gabe, Arantzazuk euskalgintzan irabazi zuen ospearen erantzule nagusia, eragile izatearekin batera egile nekaezin ere izan zelako: irakasle saiatua eta idazle oparoa.

Eta Villasantekin batera Bitoriano Gandiaga (1928-2001): bi fraide enblematiko Arantzazuko euskalgintzan mendearen bigarren erdi osoan, biak mendearekin bateratsu hil berriak. Bi gizon hain ezberdin izaeraz, pentsaeraz, sentieraz eta jokaeraz, baina hain kidetuta beren lanean eta eguneroko bizitzan, biek lekutu izan zituzten Arantzazun —eta Euskal Herriari begira— euskararen berreskurapen- eta modernizazio-bideko ahaleginak eta grinak; baina baita kontraesanak eta kontraizanak ere. Horietan adierazgarria gertatu zen 1970ekoa.

Arantzazuko komunitateak, bere otoitz liturgiko berezietan nahiz herritarrekin batera ospatzeko elizkizunetan

zein hizkuntza erabili —latina alde batera utzi ondoren— erabaki behar izan zuen etxeko komunitate-bilera edo Kapitulu-luan (1970-03-16). Botazio konplexu hartan euskara erabiltzea erabaki zuen gehiengo handiak herritarrekin baterako elizkizunetan; komunitatearen bakarrekoetan, berriz, gaztelania ia erabat.

Bakoitzaren botoaren berririk ez badugu ere, uste izatekoa da komunitatearenetan euskara sartzearen aurka agertu zela Villasante, euskara fraideen arteko karitate eta bakea urratzeko bide gertatzeari buruz oso minbera baitzen. Ondorioz, fraideek koruan gaztelaniaz errezatzen zuten bitartean, Bitoriano Gandiagak korupera egin zuen alde, bertan euskaraz sorturiko salmorik garratzenak otoitzean Jainkoari esateko: "Korupeko salmoak". Berak jaulki zituen kristau-karitatea euskararen kontura eta kaltera erabiltzearen aurkako hitzik minduenak: "Eta berrogei urtetan / karidade-ari ez diot entzun / euskaraz egitekorik" (1977).

▶ AITA BASILIO GERRA (1882-1967).
Legazpiarra. Besteak beste, Arantzazuko Goardianoa izan zen (1931-1934), eta Seminarioko Errektorea (1909-1915, 1928-1931). Mundu idatzian, frantziskotarretan gaztelania guztiz nagusi zen garaietan, beti bilatu zuen zirrikiturik euskarari leku egiteko.

PADRE BASILIO GERRA (1881-1967). Hombre de responsabilidades varias, tanto en el Santuario como en la Provincia, conectó también con el movimiento de renovación cultural euskérica de la preguerra.

Arantzazun izan ziren biak euskara-irakasle saiatuak eta euskal idazle landu eta ekinak: bata prosa dotorean, bestea poesia betean. Bata liburuen eta dokumentuen ikertzaile: gelan eman ohi zituen bere lanegun luze eta metodikoak, eta arnasa hartzera ateratzen zen landara eta mendira ordubete neurtuko atsedendian; bestea poemen eta kanten sortzaile: izadian eta gizadian aurkitu eta gozatu ohi zituen bere iturri-agiriak, eta gelara biltzen zen bizipenok idatziz moldatzera. Hain pareko eta hain kontrako, benetan samurra ageri zaigu heriotza aurreko gaixoaldi luzeko bien argazkia, besoz beso elkarren laguntzan Santutegi inguruko ibilera lasaietan. Eta besotik hartuta bezala hil ziren biak bata bestearen ondoren...

3. FRAIDEGAIEN HEZIKETA

Adierazgarri eta guzti, bi pertsonaiok ez dute betetzen Arantzazuko hizkuntz eta kultur jokabideen irudi bizi eta konplexua; horiekin batera beste hainbat fraidek jokatu izan zuen joko garrantzizkoa XX. mendean barna. Baina hemen arazoa ez da nagusienik biografiena, ekologikoa eta soziologikoa baino: Arantzazurena, beraren osoan hartuta, eta jokabide instituzionalarena, azken batez.

Euskal Herriko eskoletan euskara guztiz baztertuta zegoen urte luzetan eginkizun zaila bete behar izan zuen Arantzazuko fraidegaien ikastetxeak, euskara besterik ez zekitela bertaratzen ziren mutikoak euskara idatzian bideratzeko, kolegioko bizitzan (eskoletan, lagunartean eta otoitzaldietan) gaztelania guztiz nagusi zelarik. XX. mendean Arantzazuko ikastetxeak fraidegaien seminario gisa funtzioatu zuenean (1909-1991), ia beti eman zituen euskarazko eskola-orduren batzuk, mendearen luzean ugarituz joan zirenak —bertako oinarrizko ikastaroetan edota horien jarraipeneko Foruko eta Olite/Erriberriko urteetan—.

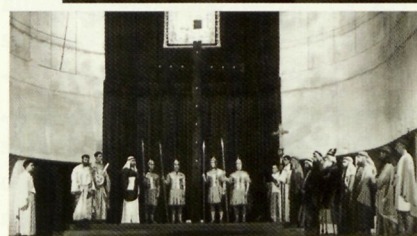
Ahalegin eta guzti, 1960an Arantzazun Euskarazko Pastortzari buruz egindako kongresuan hizlariek —Villasante eta Gandiaga irakasleak tarteko— behin eta berriro

aitortu eta salatu zuten, fraidegaien ikasketa- eta heziketa-sistema hark ez zuen inola ere apaiz euskaraz trebatuak ateratzea bermatzen, eta Arantzazura euskaldun huts joandako mutikoak oso sarritan apaiz gazte euskaraz atzenduak edo ahaztuak ateratzen ziren. Egoera horri konponbidea eman nahian edo, euskara-orduak ugaritu egin zituzten, sei urtetan asteroko bi ordu ipintzeraino. 1968tik aurrera, Euskal Herri osoko euskararen berreskurapenaren eta euskal eskolaren aldeko mugimenduak lagundurik, Arantzazuko mutikoen kolegioko eguneroko barne-bizitzan euskara normalduz joan zen, nahiz eta eskolak gehienbat erdaraz jarraitu 1990ean ikastetxea itxi zuten arte.

Bestalde, fraidegaien barnetegi-sistemako heziketa-urteetako ekimen garrantzizkoa barne-aldizkariena agertu izan zen (liburu honetan I. Etxebestek erakutsi digunaren arabera): fenomeno oso oparo eta aberatsa, 1930etik aurrera bederen, Arantzazuko eta Foruko ikastetxeetan eta batez ere Erriberriko Filosofiako eta Arantzazuko Teologiako urteetan; lanak parte on batez euskaraz idazten zituztelarik, zenbait fraidegairerantz euskara idatzi eta lantzeko eskolarik onena izan ziren aldizkariok; horietako lankidetzaz xumetatik abiatu ziren, gerora, fraidetan edo fraidetatik kanpo, euskal idazle (saiolari, nobelista, poeta edo kazetari) ezagun izan diren asko. Arantzazuko teologiako ikasleen horrelako ekimenez sortu zen *Jakin* aldizkaria, gero euskarazko kultur aldizkaririk garrantzizkoenetakoa izan zena eta oraindik maila berean jarraitzen duena.

4. KOMUNITATE-BIZITZAKO HIZKUNTZAK

Arantzazuko komunitatearen hizkuntza ofizialak latina eta gaztelania izan ziren XX. mendearen lehen bi herenetan: latina liturgian (Kontzilio ondoren arte) eta ia erabat gaztelania komunitateko ekitaldietan 1980ko urteak arte. Era berean fraideen arteko komunikazio hizkuntza nagusi-nagusia gaztelania izan zen ordurarte. Mutikoen Kolegioko komu-

ELIZ ANTZERKIA: PASIONEA (1960)

Teologi ikasle gazteen eskutik eliz antzerkiak bere lekua izan zuen Arantzazun, 1960.etan. Iratzeder idazle lapurtar beneditarraren *Pasionea* antzeztu zen, adibidez, 1960ko Aste Santuan, egilea ere bertan zelarik. Hemen, bi idazle frantziskotarren erdian ageri zaigu Xabier Diarce "Iratzeder": ezkerrean, Aita Demetrio Garmendia (1908-1999), Santutegiko Goardiano izana (1958-1961), eta eskuinean Aita Karmelo Iturria zarautarra (1923-1996), *Arantzazu* aldizkariako Zuzendaria (1959-1963).

TEATRO RELIGIOSO: PASIONEA (1960)

En los años sesenta se hizo un ensayo interesante para recuperar y renovar la tradición de teatro religioso, representando la obra euskérica de Iratzeder, consagrada a la Pasión del Señor. En la foto, protagonistas del proyecto (Semana Santa de 1960): de izquierda a derecha, D. Garmendia, Xabier Diarce Iratzeder y C. Iturria.

nitete txikian aurreratu ziren, 1968tik hasita, euskararen erabilera normaltzeko urratsak egiten, eta komunitatearen ekitaldietan hori ofizialduz (1978).

Askoz nekezagoa gertatu zen komunitate nagusiaren (komentukoaren) bizitza ofizialaren alderdi handietako bat (liturgia eta otoitzaldiena) euskalduntzea, mendearen lehen hiru herenetako latinaren bakartasuna eta ondorengo hogei urteetako gaztelaniaren ia erabateko nagusitasuna gaindituz.

1970eko etxeko Kapitulu-bileran hartutako erabaki hura astuna gertatu zen, eta 25 urteko aldaketa-prozesua luzea izan zen, poliki-poliki euskarari leku handiagoa emanaz joan zena, azkenean 1994ean komunitateko liturgia osoa euskaraz egitea erabaki zuten arte. Tradizioaren pisuaz gain, Arantzazuko komunitate handian batek edo bestek euskaraz ez jakiteak edo fraideetako batzuk euskarara egokitzeak zuten zailtasunak, edota zenbait fraideren barne-eragozpen mental-espiritualek, oztopatu egin zuten sarritan komentubizitzaren euskalduntzearen eta euskara fraideen arteko komunikazio-hizkuntz normal bihurtzeko bidea. Sarritan mingarria ere gertatu izan zen prozesu hori, alde bateko karitatearen argumentuak eta beste aldeko eskubidearenak topo egitean, eta karitatea direkzio bakarrekotzat hartzean, Gandiagak bere poesian garrazki salatu zuenez.

Gizartean bezala ugariak izan ziren tirabirak mendean barna Arantzazuko fraideen arteko bizitzan ere, euskarardaren erabilera zela eta. Euskararekiko zenbait fraideren burubide eta jokabide uzcurraren —edota kontrakoaren— sustraiak ugariak eta ezberdinak izan ziren ziurrenik, Euskal Herriko bestelako giro eta ingurutan izan ziren bezala.

Euskararen apologia ia meta-historikoa egiten zutenean batera (Daniel Baertel), hori susmo txarrez ikusi eta anaiarteko bizitza baketsurako kaltegarritzat baztertzen zutenak zeuden —"anaiarte-giroa" eta "gizalegea" erabili zituen 1943an fraideen Bisitari Jeneralak Arantzazuko teologiako ikasleei lagunarteko bizitzan euskara erabiltzea debekatzeko argudiotzat—.

Tartean zeuden, euskara apostolutzarako tresnatzat, baina ez fraideen arteko komunikazio-bide praktikotzat, uler-tzen zutenak —ideologia nagusia agian—, edota Euskal Herriaren kultur balio nagusitza hartuz euskara, hori defenditzea eta lantzea fraideen misiotzat jotzen zutenak (Kandido Izagirre, etab.). Mendearen azken herenean bakarrik zabaldu zen fraide euskaldunen artean, Arantzazukoengan ere bai, bakoitzak norberaren eta bere herriaren hizkuntzat hartzea euskara, eta horrexegatik landu eta normaltasunez erabiltzekotzat.

Euskararen erabilera normaldu eta normalizatzeko bide luzean eragin berezia izan zuen, jakina, Vatikanoko II. Kontzilioarekin batera euskal gizarteko giro sozio-kultural berriak 1960ko urteetatik hasita. Giro eklesial eta sozial horren barnean sartu behar dira Kantabriako (gaur "Arantzazuko") Frantziskotar Probintziaren erabakiak, euskara ofizialduz (1973) eta fraideak euskaraz trebatzera eta anaiarteak euskara gehiago erabiltzera bultzatuz, Ebanjelioaren eta fraide-bizitzaren inkulturazioaren izenean (1976ko eta ondorengo hiru urteroko Kapitulu Probintzial gehienetan).

5. APOSTOLUTZA ETA ELIZKIZUN-ZERBITZUAK

Komunitate-barneko hizkuntz "ekologia" horrek ez zuen, beraz, zerikusi handirik izan XX. mendean barna Arantzazuko fraideen Santutegiko elizkizun-zerbitzuan eta kanpoko apostolutzan egin izan zuten euskararen defentsarekin eta erabilera praktikoarekin.

Adierazgarria da 1970ean, fraideen otoitzaldietarako gaztelania aukeratu zuten etxeko Kapitulu berean herritarrentzako Basilikako hizkuntza nagusi-nagusitza euskara izendatu izana —urte batzuk geroago, Kapitulu komentual berak Santutegi "euskalduntzat" aldarrikatuko zuen Arantzazuko—.

Kontzilioaren ondoren arte liturgiako hizkuntza ofiziala latina izanik, euskararen neurri ona eman izan zuen Arantzazuk erromesentzako otoitzaldi eta elizkizunetan, euskarazko errosario, sermoi eta herri-kanten bitartez. Eta Espainiako Gerra Zibilaren ondorengo euskararentzako urterik zailen eta ilunenak atzera utzi eta fededun euskaldunei fede-zerbitzua euskaraz eskaintzeko eginiko ahalegin apartekoa aitortu behar zaio Arantzazuri: *Aránzazu* aldizkarian "Euskel Atala" berriro sartzeko (1943), basilikako sermoiak euskaraz egin eta irratiz ere emateko —1949an Arantzazuko Ama Birjinaren egunean, Gipuzkoako Eliz agintariek batera zibilak eta militarrek ere bertan zirela, sermoia euskaraz eta gaztelaniaz egin zuen Julian Alustizak, Pablo Lete ministro probintzialaren erabakiz—. Ahalegin horren barruan sartzen da *Arantzazuko Andre Mariaren Egutegia*, 1947an sortu eta gaur arte urtez urte iraun duena.

Esan ahal da, Arantzazuko fraideek Euskal Herriko herrietan euskarazko zerbitzu apostolikoa eskaintzeko boka-zio bereziaren nolabaiteko kontzientzia eduki zutela XX. mende ia osoan, fraidegai-apaizgaien ikasketa-kurrikuluan euskarari behar zuen lekua emateko argumentu nagusi eta ia bakartzat honako hau erabiltzeraino behin baino gehiagotan: "apostolutzarako euskaraz gaitu beharra", alegia.

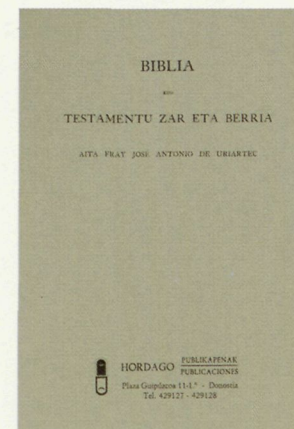
Izatez, Arantzazuko fraide apaizen lanik nagusia kanpoko apostolutza izan zen XX. mendearen luzera handi-ean: gogo-jardunak, herri-misioak, parroketako predikuak eta aitortzak. Gipuzkoako (neurri batez Bizkaiko) eta Nafarroako euskal herrietatik deitzen zituzten bereziki Arantzazuko fraideak, euskara erabiltzean eredu izango ziren ustetan ere bai.

Fraide gazteen euskara-gaitasuna ez zen, ordea, hain eredugarria. Horietako askotxok aitortu izan zuen, zer nolako nekeak jasanak zituen, jendaurrean euskaraz hitz egiten eta sermoiak euskaraz idazten asmatu ezinik. —Julian Alustiza saiatua zen euskara lantzen teologiako urteetan (*Ensayo* aldizkariko poesiak, etab.), baina, berak dioenez, Meza

► EUSKALARI ETA EUSKAL IDAZLEAK XIX. mendean bezala XX.ean, Euskal Herriko frantziskotarrek euskal idazleak ez ezik euskalariak ere eman dituzte, eta azken mende honetan, gainera, balio handiko gizonak izan ditu Santutegiak alor honetan. Loraldi hori zerbait atzeratuta, ikus daitekeen gerraostekoa izan da batik bat. Argazkia: Aita J. A. Uriarte-ren itzulpen biblikoak, Bonaparte Printzeak Londres-en argitara emanak (1859).

VASCÓLOGOS Y ESCRITORES VASCOS

Tanto en el siglo XIX como en el XX, la Orden franciscana tiene un ramillete importante de escritores euskéricos y vascólogos. Foto: portada de versiones de textos bíblicos, del Padre J. A. Uriarte, en edición del Príncipe Bonaparte (Londres, 1859).

Berriko oporretan, gerragatik luzatu behar izan zituen haietan, amona izan omen zuen irakasle bikaina, gero bere sermoietan erakutsi zuen euskara dotoreaz jabetzeko—.

6. ELIZAKO EUSKARAZKO MATERIALEN SORKUNTZA

XX. mende osoari begiraturik, Arantzazuren Teologiako, Apostolutzako eta Liturgiako euskarazko sorkuntza ez zen oparoa izan, Euskal Elizaren paretzukoa agian. Hiru aldizkari (hilabetekari) argitaratu izan zituzten bertan fededunentzat mendean barna: *Misiones Franciscanas*, *San Antonio* (SAP) eta *Aránzazu / Arantzazu*: lehen biak erabat gaztelaniaz, eta hirugarrena gehienbat gaztelaniaz (1920an sortuta, gehituz joan zen euskara %30eraino 1970eko urteetatik aurrera).

Baina beste Eliz aldizkaririk ere argitaratu izan zuten Arantzazuko argitaletxetik edo "Arantzazuko Ama Mariaren ardurapean": *Irugarrendarren Irakaslea* (1917-1936), *Anaitasuna*

(1950-58), *Goiz-Argi* (1958-1980). Espainiako Gerra Zibilaren ondorioz euskara guztiz ilunpean geratu zen arte, deboziozko liburu bakanen batzuk bakarrik argitaratu zituzten "Arantzazuko fraideek" euskaraz, gehienbat Frantziskotar Hirugarrendarrei begira.

1950 inguruan —lehenxeagokoa zen aipaturiko *Egute-gia*, Jose Antonio Garateren ekimenez sortua— hasi zen aro berria, Salvatore Mitxelenaren obrekin: *Arantzazu euskal poema* (1949), *Ama-emeak Arantzazuko kondairan* (1951) eta *Ogei kanta Arantzazuko* (1952). Goi-mailako literatur obrak izanik, Arantzazu-zaleen eta euskaldun eta fededun abailduen esperantza eta espiritualitatea mantentzera zetozen funtsean. Euskarazko eliz literaturaren sorkuntzan ere Luis Villasantek

leku apartekoa bete zuen Arantzazutik. Bertako Teologi irakaslea izanik urte askotan, eta gaztelaniaz —edota latinez— ematen baldin bazituen ere eskolak, lan gaitza egin zuen, lehenbiziko teologiaren "summa" gisakoa (lau tomotakoa) argitaratuz euskaraz, *Kristau Fedearen sustraiak* izen orokorran pean (1962-1986), zenbait debozio-liburu idatzi edo euskaratzearekin batera.

Bestelako lana izan zen *Jakin* aldizkariarena. 1956an Arantzazuko Teologiako ikasleek sortua, eta gero kultur aldizkari bihurtua, Arantzazuko argitaletxearean babesean argitaratu zuen Jakin taldeak 1990a arte. Aldizkariarekin batera, ordea, liburu eta idazlan askotxo egin, eragin eta argitaratu zuen taldeak, horietako batzuk erlijio-fenomeno eta kritikaz; bereziki aipatzekoa *Kristau bidea* ("Holandako Dotrina" ospetsuaren itzulpena).

Bibliaren euskarazko itzulpenetan bere leku aski garrantzizkoa egin zuen Arantzazuk, aurrenik *Lau Ebanjelioak* liburuxkarekin (1961) eta batez ere *Elizen arteko Biblia* izeneko itzulpenaren proiektuan eta hori burutzean izandako partaidetza espezifikoarekin (Ramon Irizar eta beste zenbait frantziskotar).

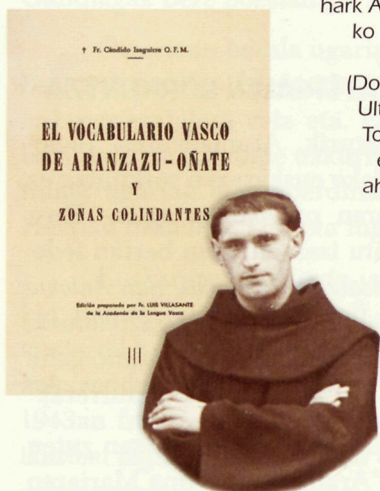
Horren pareko lana egin zuen eta jarraitzen du egiten fraideek osaturiko "Arantzazuko itzulpen-taldea" izenekoak, 1990. urtetik aurrera: Ordenako dokumentu nagusien eta Liturgi liburuen eta Frantziskotar Iturrien (San Frantzisko eta Santa Klara Asiskoekin idazkien eta dokumentu biografiko klasikoekin) itzulpen-lan erraldoiak zituen burutuak edo burutzear taldeak XX. mendearen hondar-urteetan —argitu beharra dago, lehen aldikoz izango dituztela frantziskotarrek euskaraz horrelako dokumentu eta testuak, San Frantziskoren Loratxoen itzulpena (J.M. Azkue, 1923) eta San Frantzisko eta Santa Klararen idazkiena (1977an L. Villasantek eta Jose Luis Zurutuzak argitaratua) kenduta.

Elizako euskarazko materialen sorkuntzaz ari garelarik, Kontzilioaren ondoren Arantzazun edota Arantzazuko fraideek egindako elizkizun- eta liturgi materialen (testuen

▶ AITA KANDIDO IZAGIRRE (1913-1967)

Aita K. Izagirre urretxuarra zen. Arantzazuko Seminarioan eman zituen urterik onenak, latin-irakasle bezala (1937-1949, 1952-1965) eta Errektore-orde gisara (1945-1949, 1952-1958); aldi batez Foruko Errektore ere izan zen (1949-1952). Aita Kandido Izagirreraren amodio isila euskararena izan zen, eta duintasun handiz saiatu zen hizkuntzaren altxor lexikala mintzatzaileen ahotatik jasotzen. Estimatu da jakitunen artean hark Arantzazu eta Oñatiko euskarari eskainitako bilketa lexikografikoa: *Vocabulario vasco de Arantzazu-Oñate y zonas colindantes* (Donostia, 1970). Modu berean, Nafarroako Ultzama, Erronkari eta Altsasu, Gipuzkoako Tolosa eta Urretxu-Antzuola aztertu zituen, eta *Orotariko euskal hiztegia*-rako baliatu ahal izan dira lanok, beren fidagarritasuna medio.

P. KANDIDO IZAGIRRE (1913-1967)
Era hijo de Urretxu, y franciscano desde 1929. Su obra cultural se define, sobre todo, por la prolongada labor docente en los Seminarios y especialmente en Arantzazu (1937-1948, 1952-1965) y por su trabajo de campo en la recogida lexicográfica euskérica por diversas zonas de Gipuzkoa y Navarra.

► EUSKALTZAINDIA (1968)

Arantzazuk gerraondan mantendu zuen euskaltzaletasunaren arrastoan, Santutegian ospatu zen (1955-1956ko Arantzazuko Urtea amaitzean), Euskaltzaindiaren gerraosteko jendaurreko lehenengo Biltzar irekia. Horren karietara jaio zen *Jakin* aldizkaria. Hurrengo hamarkadan, beste Biltzar historiko hau egin zuen Erakunde berak Arantzazun, euskara estandarren (batua) oinarriak jarri.

ACADEMIA VASCA "EUSKALTZAINDIA" (1968)
Este Congreso de la Academia Vasca en Arantzazu ha venido a ser realmente un evento histórico de largo alcance cultural y lingüístico, ya que en él se establecieron las bases principales del euskera escrito standard.

eta abestien) sorkuntza da bereziki nabarmentzekoa. Euskarazkoa izan zen gehien-gehienbat sorkuntza hori, aurretik gehienik latinezkoa izan zen bezala (Mezak eta Benediktak).

Euskal Diozesien Liturgi batzordearen barruan egin dako gorazarreen eta kanten sorkuntzaz gain (Jose Iturria eta B. Gandiaga) eta Lazkaoko Beneditarren *Jaunaren Deia* aldizkari teologiko eta pastoral-liturgikoan eta *Mintzo eta Kantu* liturgi materialen aldizkarian emandako lankidetzaz gain (J. Iturria, Manolo Pagola, Paulo Agirrebaltzategi, Iñaki Beristain, Pello Zabala, besteak beste), Arantzazuk berak material liturgiko eta pastoral askotxo egin eta eragin zuen XX. mendeko azken herenean: *Gogo-Berri* liturgi orria (1971-1974) eta aldian aldiko beste hainbat material, Santutegian bertan erabiltzekoa; baina batez ere liturgiako gorazarre eta elizako abestiak sortzen eta zabaltzen saiatu izan ziren Arantzazun (J. Iturria, B. Gandiaga, P. Zabala, I. Beristain, J. L. Zurutza). Horietako zenbait bilduma argitaratu eta zabaldu zuten liburu eta diskotan: *Gabon dut Anuntzio*, *Kanta Dezagun*

(4 tomo). Arantzazun sortutako euskarazko kanta askotxo abesten dute gaur egun kristauak beren parroketan.

Kanpoko eta barruko gatazkak, debekuak eta kontradikzioak gora-behera, historia garrantzizkoa egin zuen Arantzazuk euskalgintzako alorrean XX. mendearen luzean. Apostolutza eta kristau fede-zerbitzuaren ikuspegiak markatu izan zuen bereziki lan hori; eta alde horretatik Elizaren euskarazko inkulturazioan kontu handiko ekarpena egin zuela esan ahal da.

Dena dela, idatzizko kulturaz jardun gara bereziki hemen. Baina Arantzazuko fraideen euskarazko kultur eta hizkuntz ekarpena hitzekoa izan zen gehiago idatzizkoa baino: Sermolariena eta misiolariena (liburu honetako lan berezi batean esanda dago puntu honetaz zerbait).

Arantzazuren historiaz jardun gara hemen, bertako hizkuntz ekologia-antropologiaren eta euskalgintzaren alorrekoaz... XX. mendearen lehen erdian euskaraz idatzitako eta hiru aldiz (1903, 1921 eta 1931n) argitaraturiko Pedro Luis

Zaloñaren historia xumeak eman zuen Arantzazuren irudia. Adrian Lizarralde historialariak idatzirik *Historia de la Virgen y del Santuario de Aránzazu* (1950) obra sendoak eta horren euskarazko egokitzapen poetikoa zen Salbatore Mitxelenaren *Ama-semeak Arantzazuko kondarian* izenekoak (1951) markatu

zuten mendearen bigarren erdia. Historiografia hark eta olerkigintza honek eman digute Arantzazu modernoa. Bere burua "santutegi euskalduntzat" definitu duen Arantzazuk euskaraz idatzitako bost mendeen historia kritikoa eta modernoa beharko luke XXI. mendeari begira.

▶ AITA JULIAN ALUSTIZA (1913...)

Aita Julian Gabiriako Aztirin jaio zen, 1913an, eta 1929a geroztik da frantziskotarra. Hainbat lekutan bizi ondoren, azken berrogeitaka urteak Arantzazun daramatza. Aita Alustizaren jarduera predikari- eta idazle-lana izan da, biak. Fineziaz eta nabarduraz betetako sermolaritza eskaini du beti, euskara zizelkatu eta herritar batean. Idazletzan hiru alor ukitu ditu: oleri lirikoa (1935etik hasita), hitz lauuko kazetaritza *Arantzazu* aldizkarian (1946-1972) eta *Goiz-Argi*-n, eta liburutan etnografi lanak (*Lihoaren penak eta nekeak*, 1981; *Euskal baserriaren inguruan*, 1985). *Arantzazuko Egutegia*-ri ere urte luzez eskaini dio bere lankidetzat. Hitz mintzatuan bezala euskal prosan maisua izan da Julian Alustiza.

PADRE JULIAN ALUSTIZA (1913...)

Nacido en Gabiria (Gipuzkoa), Julian Alustiza es un buen ejemplo de hablante y escritor que ha cuidado al máximo la calidad comunicativa y estética del idioma. Predicador estimado, posee una obra poética no extensa, pero cargada de lirismo, a la vez popular y refinado; su labor en prosa ha visto la luz en las rev. Arantzazu y Goiz-Argi, sobre todo. Como etnógrafo ha publicado dos libros cuya lectura es, además, un placer literario.